

CZĘŚĆ PIERWSZA

Carol of the Bells

*Hark how the bells,
sweet silver bells,
all seem to say,
throw cares away
Christmas is here,
bringing good cheer,
to young and old,
meek and the bold...*

Щедрик

*Щедрик, щедрик, щедрівочка,
прилетіла ластівочка,
стала собі щебетати,
господаря викликати:
„Вийди, вийди, господарю,
подивися на кошару,
там овечки покотились,
а ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
будеш мати мірку грошей,
в тебе товар весь хороший,
будеш мати мірку грошей,
хоч не грошей, то полова:
в тебе жінка чорноброва”.*
*Щедрик, щедрик, щедрівочка,
прилетіла ластівочка.*

Szczedryk

*Szczedryk, szczedryk, szczodróweczka,
przyleciała jaskółeczka.
I tak sobie szczebiotała,
gospodarza zawołała:
„Wyjdźże, wyjdźże, gospodarzu,
popatrz na owczarnię zrazu:
tam owieczki sobie chodzą,
a jagnięta im się rodzą.
Masz dobytek nie najgorszy,
weźmiesz zań niemało groszy.
Masz dobytek nie najgorszy,
weźmiesz zań niemało groszy.
Jak nie grosze, to choć plewy:
żonka twoja — czarnobrewa!”
Szczedryk, szczedryk, szczodróweczka,
przyleciała jaskółeczka.*

1

*Dom opieki, USA.
Grudzień 1997.*

— ...jest w tym coś niesprawiedliwego. Coś, co niweczy cały sens życia. Unieważnia wszystkie aspiracje, pragnienia, uczucia, walkę o miejsce pod słońcem, miłość do bliskich. Kiedy widzisz to umiowanie każdego dnia, myślisz: czy jest w tym jakaś sprawiedliwość? I tracisz sens wszystkiego. Wszystkiego! Myślisz: po co to wszystko — starania, cierpienia, zwycięstwa i sukcesy? Jaki to ma sens? Tracisz wiarę w istnienie Boga, ponieważ On nie przemyślał ostatecznego wyniku.

— Staram się o tym nie myśleć. Po prostu wykonuję swoją pracę. Nie martw się o to. Nie jesteście wieczni, jest tylko jeden koniec...

— Tak. Ale dlaczego taki jest ten koniec? Co zrobiliśmy, żeby tak było? Nadciśnienie. Duszność. Arytmia. Tachykardia. Alzheimer...

— Cóż, nie dla wszystkich! Spójrz na pana Nicholasa z pokoju trzydzieści sześć! Ma dziewięćdziesiąt dziewięć lat, a głowę świeżą jak poranek. Nawiasem mówiąc, wciąż potrafi przeklinać. Kiedy mówi coś w swoim języku, od razu rozumiesz: przeklina! I to pewnie poważnie, bo mamrocze przez co najmniej minutę. Nawet się tego nauczyłam: „Dzidźka łysoho”. Szkoda, że nie wiem, co to znaczy. I nie pozwala, żebym zabierała go na imprezy. Mówi, że nudzą go amerykańscy staruszkowie. Jakby nie był Amerykaninem!

— Pan Nicholas jest jedyny w swoim rodzaju. Ale oto kolejna tragedia: słabość ciała i jasność umysłu. To jest jeszcze gorsze: ciało jest szmatą, a dusza jest młoda. To ostry dysonans. Napawa goryczą. Jednym słowem, bez względu na to, jak się to pokroi, okazuje się to, przepraszam, bzdurą!

Kazano im się uciszyć.

Pielęgniarka i sanitariusz spojrzeli po sobie i zamilkli, obserwując chór zbierający się na prowizorycznej scenie.

Najpierw ustawił się pierwszy szereg. Jeśli można to nazwać szeregiem.

Pan Pete wjechał na wózku inwalidzkim.

Pani Christensen przeszła obok niego, opierając się ciężko na czworonożnym chodziku.

Trzeci był pan Willis, wsparty na kuli.

Drugi szereg składał się z siedmiu „wolnych spacerowiczów”.

Zostali oni ustawieni przez przełożoną opiekunek zgodnie z wymaganiami pana Greenwaya, byłego dyrygenta i faktycznego szefa chóru amatorskiego: basy po lewej, tenory po prawej. Następny szereg, „młodzież”, to sześćdziesięciokilkulatkowie, którzy zajęli miejsca na podium, pięćdziesiąt centymetrów nad drugim szeregiem.

Prowadziła ich pani Mary Ortlade, primadonna chóru. Miała na sobie szyfonową sukienkę i futrzane bolerko: ze strzyżonych norek wystawały figlarne ogony arktycznych lisów. Jej niebieskie włosy były starannie ułożone w gęste loki na całej głowie, usta pomalowane na czerwono, a w uszach miała diamentowe łezki. Jej adorator, pan Golding, zamożny wdowiec, bon vivant i patron tego zespołu, patrzył na nią i uśmiechał się.

W rzeczywistości wszyscy chórzyscy wyglądali odświętnie. Mężczyźni ubrani byli w garnitury z motylami, kobiety miały rzędy pereł, a w ich włosach błyszczały ozdobne spinki. Wszyscy pachnieli perfumami.

Pokój wypełniał aromat kawy i choinki, która była powoli dekorowana przez opiekunki.

Za szerokimi oknami — czystymi i przejrzystymi — powoli wiorowały płatki śniegu, przypominając, że święta Bożego Narodzenia już za kilka dni.

W takich chwilach dom opieki był przynajmniej w jednej trzeciej pusty. Dzieci i wnuki zabierały pensjonariuszy na „wakacje” nad ciepłe morza, niektórzy wyjeżdżali sami, otrzymawszy dyspensę od głównego lekarza i zalecenia na wypadek przykrych niespodzianek z ciśnieniem. Ci, którzy zostali, by świętować na miejscu, musieli

przećwiczyć swój tradycyjny występ bożonarodzeniowy dla krewnych i gości.

Od końca listopada pan Greenway codziennie zbierał swoją śpiewającą armię, układając głosy, nakazując „trzymać dźwięk” i „dawać znać tylnemu szeregowi”, dopóki nie miał wystarczająco przyzwoitego chóru, którego nie wstydziłby się zaprezentować publiczności podczas świąt.

Pan Greenway stuknął batutą w pulpit.

— Śpiewamy, panowie. Skoncentrujmy się na „mi”.

— Mi-mi-mi... — chórzyści próbowali trafić w nutę, która była nieuchwytna dla ich chrapliwych głosów.

Dopóki pan Greenway nie kazał im przejść do „la”.

Trwało to pół godziny; w tym czasie zrobiono przerwę na masowy pomiar ciśnienia krwi i zażarte kłótnie na temat szczęśliwców, którzy będą lepiej widoczni w pierwszym szeregu. Pani Ortlade musiała przesiąść się na wózek inwalidzki, aby się tam dostać.

Kiedy wszystkie spory zostały zakończone, rozpoczęła się „ostateczna próba”.

Pan Greenway podniósł ręce i dał pierwszy znak:

— Ta-ta-ta-ta!...

Chór wziął głęboki oddech i już miał zrobić wydech, odtwarzając dźwięk, gdy do pokoju trafił kolejny mieszkaniec.

Ten sam, o którym mówili pielęgniarka i sanitariusz — pan Nicholas.

Prowadziła go panna Jenny, o czarnej skórze i wielkich oczach, która jako jedyna potrafiła przekonać kapryśnego starca do spaceru po korytarzu.

Szeptła coś do owłosionego ucha starszego pana o świętach, indyku, śniegu, który w tym roku pokrył całą okolicę, o choince, którą koniecznie powinien zobaczyć na własne oczy, i o niespodziance, którą przygotował dla niego chór.

Nogi starca owinięte były w kraciasty koc, jego sztywne, długie palce kurczowo ścisnęły ramiona wózka, jakby chciał wstać, a cienka, wiotka szyja o skórze szorstkiej jak kora drzewa z trudem utrzymywała ciężką głowę.

Oczy pana Nicholasa były na wpół zamknięte. Wyglądał, jakby spał albo udawał skrajną obojętność.

Pielęgniarka i sanitariusz spojrzeli po sobie i skinęli na Jenny. Ta postawiła wózek przed chórem i przeprosiła pana Greenwaya za hałas.

Pan Greenway skinął głową i machnął rękami. Twarze chórzystów rozświeciły się jak latarnie na ciemnej ulicy, zanurzając się w świat melodii z całą pasją, która wciąż kipiała pod ich wzruszającymi, kruchymi ciałami.

Panna Jenny nachyliła się do ucha staruszka: „Nicholasie, kochany, ta piosenka jest dla ciebie!”. A chór odpowiedział donośnie:

*Hark how the bells,
sweet silver bells,
all seem to say,
throw cares away*

*Christmas is here,
bringing good cheer,
to young and old,
meek and the bold!*

Pilnie zaokrąglając usta i figlarnie mrugając oczami, chórzyci, o dziwo, śpiewali zaskakująco dobrze, uważnie podążając za gestami dyrygenta.

*Posłuchaj, jak dzwonki,
słodkie srebrne dzwonki,
wszystkie wydają się mówić:
odrzuć troski.*

*Święta są tutaj,
wnoszą dobry nastrój
młodym i starym,
potulnym i śmiałym!*

Panna Jenny była tak zajęta słuchaniem, że nie zauważyła, jak głowa jej klienta drgnęła, jakby siedział na krześle elektrycznym, a jego palce ściskające poręcze wózka zbielały.

*Merry, Merry, Merry, Merry Christmas,
Merry, Merry, Merry, Merry Christmas...*

Pani Ortlade jako pierwsza zauważyła incydent.

— Panu Łeontowyczowi jest niedobrze! — wykrzyknęła, przerywając śpiew.

Chór zamilkł.

Starzec sapał, łapiąc powietrze.

Jenny krzyknęła, pochyliła się nad wózkiem.

— Panu Łeontowyczowi jest niedobrze! — rozległo się w salonie.

Sanitariusz, pomagając koleżance, chwycił za uchwyty wózka i potoczył go w kierunku wyjścia.

Jenny dopasowywała do ust starca maskę tlenową, którą zawsze trzymała w pogotowiu.

— Lisa, Steve! Atak serca! — krzyknęła Jenny. — Na pogotowie!

Chór zaczął krzyczeć bezładnie w reakcji na to wydarzenie.

— Trzymaj się, Nicholasie! — zawołał pan Pete.

— Jest pan optymistą, Pete — powiedziała ironicznie pani Christensen, poprawiając włosy. — Pan Łeontowycz ma prawie sto lat.

— Przeżyje nas wszystkich — powiedział z zazdrością pan Willis.

Dyrygent stuknął batutą w pulpit. Ponownie podniósł ręce.

— Proszę państwa! Kontynuujmy...

Ślą i ślą

bez końca

radosny dźwięk do każdego domu!

Ding-dong...

2

...Wózek delikatnie wibrował na gumowych kółkach na parkiecie.

Jenny podparła głowę starca. Mężczyzna konwulsyjnie nabierał powietrza przez maskę, a jego oczy były szeroko otwarte, jak u tonącego człowieka wynurzającego się na powierzchnię.

Opiekunka Lisa pobiegła w ich kierunku. Sanitariusz Steve pchał wózek z całych sił.

Wyglądali jak w scenie z serialu telewizyjnego „Ostry dyżur”, hitu sezonu.

— On umiera — wyszeptał Steve.

Jenny zamruwała gniewnie: cicho, może cię usłyszeć.

Steve uśmiechnął się.

Starszy pan Nicholas rzeczywiście miał dziewięćdziesiąt dziewięć lat.

Mieszkał w tym domu przez dwadzieścia z nich, w pełni wspierany przez swoją diasporę. Pieniądze wpływały regularnie. Jednak sami członkowie społeczności nie odwiedzali go często: pan Nicholas kategorycznie odmawiał kontaktu ze swoimi dobroczyńcami, powołując się na złe wspomnienia z młodości. Synowie również nie odwiedzali staruszka. Chociaż wiadomo było, że istnieją i mieszkają w różnych częściach Ameryki.

Być może są wnuki...

Steve jeszcze raz spojrzął na starca i wzdrygnął się: ten patrzył prosto na niego i dość surowo, jakby naprawdę usłyszał jego słowa. Ale najprawdopodobniej był to skurcz.

Wózek dotarł na oddział intensywnej terapii, który zawsze był przygotowany do przyjmowania pacjentów w nagłych przypadkach.

Lekarz dyżurny Bill Janson wbiegł do środka, zapinając guziki swojego niebieskiego kitla.

Starzec został ostrożnie zdjęty z wózka i przeniesiony na wysokie, wygodne łóżko. Bill zrobił zastrzyk. Jenny zmierzyła mu ciśnienie, a Steve dociskał maskę tlenową, wciąż obserwując nieruchome, ale raczej zdrowe spojrzenie jego podkrążonych oczu.

Po około piętnastu minutach wszyscy popatrzyli na siebie z ulgą: starzec oddychał i powoli dochodził do siebie.

— Czy to już koniec? — zapytała Jenny nie swoim głosem. Bill Janson wzruszył ramionami i dotknął żyły, która tętniła mu w gardle.

— Hmm... Musimy zabrać go do szpitala. Udzieliliśmy pierwszej pomocy na czas. A tam... Jak Bóg da... Pan Leo, o dziwo, jest w dobrym zdrowiu.

Jenny delikatnie poklepała pana Nicholasa po głowie.

— Witaj z powrotem, Nick! Wystraszyłeś nas. Teraz już wszystko będzie dobrze. Zabierzemy cię do szpitala i...

Jej kojący pomruk został nagle przerwany przez ochrypy i dość natarczywy głos:

— Co to, do cholery, jest szpital? Teraz potrzebuję tylko jednego lekarza...

To była niespodzianka.

Przynajmniej jak na człowieka, który pół godziny temu dostał konwulsji. Oddychając ciężko po każdym słowie, ale jak zawsze kategorycznie, starzec wypowiedział jeszcze kilka zdań:

— Ksiądz... Zadzwoń do księdza.

I dodał błagalnym szeptem, zwracając się do Jenny:

— Księdza z ukraińskiej cerkwi... Chcę się wypowiedzieć...

Jenny spojrzała pytająco na lekarza.

Ten przytaknął:

— Rób, co mówi.

Pan Nicholas trzymał się ręki kobiety.

— I proszę, pospiesz się... Wciąż... czekam...

Jenny skinęła głową i pospiesznie wyszła z pokoju.

3

Po niecałej pół godzinie Jenny prowadziła korytarzem młodego księdza, „Ojca Mychajła”, wyciągnąwszy go z kościoła po poranym kazaniu.

Pobiegł za nią, zapinając koszulę, i sprawiał wrażenie poważnego i podekscytowanego.

W rękach trzymał małą walizkę z rzeczami niezbędnymi do spowiedzi.

Najstarszy członek tej instytucji był legendarny wśród parafian. I chociaż prawie nikt z nich nie znał go osobiście ze względu na jego trudny charakter i powściągliwość, wszyscy zaangażowani w działalność charytatywną byli niezwykle dumni, że opiekują się tak wybitną osobą.

Krążyły pogłoski, że poprzednik ojca Mychajła nakazał mu opiekować się swoim byłym rodakiem z całym szacunkiem, na jaki mógł się zdobyć — aż do jego ostatniego dnia.

Tak więc ojciec Mychajło miał być pierwszym, który doświadczy objawień legendarnego starca. Dlatego był zdenerwowany, jakby miał przyjąć pierwszą komunię.

Zatrzymując Jenny w drzwiach, spytał niezręcznie:

— Może powinienem się przebrać gdzieś na korytarzu?

Jenny spojrzała na niego ze zdziwieniem.

— Mam na sobie dżinsy... — ojciec Mychajło wyjaśnił jeszcze bardziej zakłopotany i zaszeleścił plastikową torbę zawierającą jego sutannę.

— Niech się ojciec nie martwi — uśmiechnęła się Jenny — pan Łeontowycz jest bardzo nowoczesnym człowiekiem. W pokoju jest mnóstwo miejsca na przygotowanie się do spowiedzi.

Otworzyła drzwi, cicho zerknęła, by sprawdzić, czy jej podopieczny się obudził, i gestem poprosiła księdza, by wszedł. Ten jeszcze raz wygładził koszulę i z niepokojem wkroczył na oddział.

Chudy, siwowłosy mężczyzna leżał na wysokim łóżku, na białej pościeli, jakby na śniegu.

Odwrocił głowę, a w jego oczach widać było ulgę.

Ojciec Mychajło odwzajemnił uśmiech i skinął na Jenny: może pani iść.

Pieczęłowicie zaczął rozkładać na sąsiednim łóżku wszystkie potrzebne przedmioty — sutannę, komżę, krzyż. Ubierał się powoli, ledwo powstrzymując mimowolne drżenie rąk.

Kilka minut później siedział na krześle przy łóżku umierającego mężczyzny przygotowany. Delikatnie, ale nie bez niepohamowanego, niemal „świeckiego” zainteresowania, dotknął wątlęgo ciała.

Jak zacząć?

Zaczął od cichej modlitwy, ale nie skończył, bo usłyszał trzeszczący, zniecierpliwiony głos z łóżka:

— Ojcze, nie mam zbyt wiele czasu. Obawiam się, że nie zdążę.

Ojciec Mychajło skinął uspokajająco głową.

— Panie Łeontowyczu, jest pan niewątpliwie porządnym człowiekiem. Rozgrzeszę pana z grzechów, zarówno powszednich, jak i niepokutnych, zgodnie z sakramentem obrzędu i...

Starzec potrząsnął głową. Jego dłoń z długimi, żółtymi jak wosk palcami leżała na piersi, powstrzymując sapanie.

Powiedział, oddychając ciężko:

— Nie jestem Łeontowycz... Nazywam się Stepan Dobrowolski...

Przerażony ksiądz odchylił się w fotelu...

4

Kijów,

25 grudnia 1916.

...Uniwersytet Świętego Wołodymyra wieczorem był pełen ludzi.

Zamiast wracać do domu po wykładach, tłum studentów i wykładowców ruszył po marmurowych schodach do wielkiej sali.

Z największych audytoriów, które zostały przekształcone w oddziały szpitalne, napływali ranni, ubrani w płaszcze narzucone na białą bieliznę, czasem poplamioną brunatną krwią.

O kulach lub bez, przepychali się przez tłum w towarzystwie pięknych sióstr miłosierdzia. Ludzie z szacunkiem, choć nie bez irytacji, ustępowali im miejsca.

Na dole, w szatni, portier odbierał ubrania niekończącego się szeregu gości, zastanawiając się, czy wystarczy wolnych wieszaków na ich futra i płaszcze.

W końcu zdecydował się złożyć ubrania studentów razem i powiesić tylko futra i płaszcze szanowanych ludzi. A publiczność przybyła jak żywioły, wypełniając mury starej instytucji śmiechem,

hałasem i szczególnym, dawno zapomnianym podnieceniem spokojnych dni.

Jednocześnie niektórzy młodzi ludzie nadal opuszczali swoją Alma Mater. W większości byli to „technicy” i studenci-wolontariusze, którzy spieszyli się na dyżury w szpitalach. Ale nawet oni zatrzymali się, by popatrzeć z zachwytem, jak grupki młodych dam w identycznych czarnych spódnicach spływają po marmurowych schodach, świergocząc i strząsając płatki śniegu z włosów.

Z dołu, skąd patrzyli na nie studenci — i to był najlepszy kąt! — można było nawet dostrzec białe koronki halek, które jak baranki w morzu wyłaniały się spod sukien prawie jak u zakonnic.

— Co to za parada? — spytał Iwan Riabkow, student ostatniego roku Wydziału Fizyki i Matematyki.

— Nie widziałeś plakatów? — Przyjaciół o zabawnym nazwisku Charapudzenko klepnął go w ramię. — To są panie ze szkoły muzycznej.

— Co jest na tym plakacie?

— Jak to co! Premiera świątecznego programu kompozytora Łeontowycza z Tulczyna! Jego utwory wykona chór studencki pod dyrekcją pana Koszyca. Świąteczny koncert!

— Nie idziesz z nami? — zapytał trzeci student.

— Nasz wielki matematyk ma dziś spotkanie w Towarzystwie Aeronautycznym na Politechnice! Oblicza wzór na pętlę Immelmana! — odpowiedział za Riabkova inny student. — Dla monsieur Riabkova muzyka to nonsens. Prawda?

Riabkow zmarszczył brwi.

Dzisiejszy dzień był rzeczywiście ostatnim spotkaniem klubu przed wakacjami, a legendarny pilot Wiaczesław Matwiejewicz Tkaczow, inspektor lotnictwa armii Frontu Południowo-Zachodniego, osobiście obiecał wziąć w nim udział. I żaden koncert nie mógł stać temu na przeszkodzie.

Ale ogólne świąteczne szaleństwo, które ogarnęło uniwersytet, napełniło Iwana żalem, jakby życie leciało w postaci połyskujących dziewczęcych spódniczek, szybkich butów i loków mokrych od śniegu.

Pomimo wszystkich jego wysiłków to życie przelatywało obok niego, stukało srebrnym skrzydłem w jego skroń i odchodziło, nie pozostawiając mu ani umysłu, ani serca. A prawdziwe, pełne przygód życie, o którym marzył, do którego się przygotowywał, odkąd dowiedział się o rekordowym locie Tkaczowa na newporcie z Kijowa do Jekaterynodaru przez Odessę, Kercz i Tamań w 1913 roku, było poza zasięgiem.

Potem dwukrotnie próbował dostać się do korpusu kadetów w Sumach, a następnie w Odessie. Na próżno. Zawiódł go wzrok: Riabkow okazał się osobą nierozróżniającą kolorów. I, jak teraz uważał, „podczłowiekiem”. W końcu drobna wada, gdyby dotyczyła kogoś innego, przekreślała wszystko, co wydawało mu się jedyną ważną rzeczą. Musiał wybrać Wydział Fizyki i Matematyki i podjąć amatorskie lekcje w Kijowskim Towarzystwie Aeronautycznym Politechniki Kijowskiej. Bez żadnej nadziei na latanie samolotem.

— Tak, to nonsens — potwierdził Riabkow. — Muzyka to tylko zestaw wzorów algebraicznych. Pitagoras to udowodnił.

Wszyscy zaśmiali się razem, klepiąc Iwana po ramieniu.

Charapudzenko zmrużył jednak chytrze oczy:

— Cóż, bracie, jeśli nie lubisz muzyki, to... Sam to powiedziałeś — parada! Takie dziewczyny to nie złudzenie!

— Tak, będą śpiewać w pierwszym rządzie! — dodał student w okrągłych okularach i mrugnął porozumiewawczo do kolegi, cytując wers popularnego wśród młodzieży poety: — Twoje oczy są jak studnia...

— Panowie, panowie, już czas! Zajmijmy miejsca!

Studenci przebiegli w hałaśliwym tłumie obok Riabkova i na przemian klepali go po ramieniu i wykrzykiwali wersy wiersza:

— „...czysta jak perła”!

— „A nadzieja jest jak najjaśniejsza gwiazda”!

— „Od nich migocze do mnie”!¹

Iwan obserwował ich przez kilka sekund z irytacją.

Następnie odwrócił się.

A los, chwytając za dziurkę od rozpiętego guzika, poprowadził go po schodach za wszystkimi innymi.

¹ Wersy z wiersza Iwana Franki.

SPIS TREŚCI

Część pierwsza	5
Część druga	147
Część trzecia	177
Epilog	235
Dobrze wiedzieć... (miniprzewodnik)	245
Podziękowania	253